

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΝ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΑΠΟ ΤΑ «ΕΛΛΗΝΙΚΑ»
ΤΟΜΟΣ 43ος
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1993

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΕΝΑ, ΑΚΟΜΑ, ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΣΙΝΙΤΣΑ (Princeton, χφ Garrett 6)

Είναι γνωστό ότι στην πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη του Princeton απόκεινται τρία χειρόγραφα της συλλογής Garrett¹, οι άρ. 5, 14 και 16, που προέρχονται από το μοναστήρι της Κοσίνιτσας. 'Εκεῖνο που δὲν ἔχει ἐπισημανθεῖ εἶναι ὅτι ἔνα ἀκόμα χειρόγραφο τῆς ἰδίας συλλογῆς, ὁ άρ. Garrett 6, ἔχει τὴν ἴδια προέλευση².

Τὸ χειρόγραφο εἶναι ἓνα τετραβάγγελο τοῦ 12ου αἰώνα, περγαμηνό, διαστάσεων 183 × 142, μὲ 164 φύλλα, γραφὴ μικρογράμματα καὶ γραμμένη ἐπιφάνεια 135 × 98 σὲ 29 στίχους. Τὸ χειρόγραφο ἔχει ἀξιόλογη διακόσμηση: περιέχει πέντε ὁλοσέλιδες μικρογραφίες ποὺ ἀνάγονται στὸν 9ο αἰώνα καὶ ἐνσωματώθηκαν στὸ μεταγενέστερο χειρόγραφο· παριστοῦν τὸ Χριστό (φ. 10^ν), τὴ Θεοτόκο (φ. 11^ν) καὶ τοὺς εὐαγγελιστὲς Μάρκο (φ. 54^ν), Λουκά (φ. 83^ν) καὶ 'Ιωάννη (φ. 130^ν). 'Ακόμα, κοσμεῖται μὲ ἐπίτιτλα, τίτλους καὶ ἀρχικὰ τοῦ 12ου αἰώνα. Τὸ χειρόγραφο ἔχει περιγραφεῖ καὶ μελετηθεῖ ἀπὸ ἀρκετοὺς ἐπιστήμονες καὶ ἔχει ἐκτεθεῖ τουλάχιστον πέντε φορές —τὴ μία στὴν 'Αθήνα τὸ 1964— ὡς σημαντικὸ δεῖγμα τῆς τέχνης τῆς μικρογραφίας τοῦ 9ου κυρίως αἰώνα³.

'Ο Robert Garrett ἀπέκτησε τὸ χειρόγραφο τὸ 1925 ἀπὸ τὸν Thomas Whittemore, ποὺ τὸ εἶχε φέρει στὶς 'Ηνωμένες Πολιτεῖς. Γνώστης καλὸς τῆς

1. Περιγραφή τῆς συλλογῆς τῶν χειρογράφων τοῦ 'Αμερικανοῦ Robert Garrett βλ. στὸ ἔργο τῶν S. De Ricci καὶ W. J. Wilson, *Census of Medieval and Renaissance Manuscripts in the United States and Canada*, 1, Νέα 'Υόρκη 1935, σ. 865 κ.έ. καὶ K. W. Clark, *A Descriptive Catalogue of Greek New Testament Manuscripts in America*, Σικάγο [1937], σσ. 61-79.

2. Στὰ πρόσφατα δημοσιεύματα τοῦ Β. 'Ατσαλου, *Τὰ χειρόγραφα τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς Κοσίνιτσας (ἢ Εἰκοσιφοίνισσας) τοῦ Παγγαίου*, Δράμα 1990, καὶ τοῦ Γ. Παπάζογλου, *Τὰ χειρόγραφα τῆς Εἰκοσιφοίνισσας (Κατάλογοι καὶ καταγραφές)*, 'Αθήνα 1991, ὅπου γίνεται προσπάθεια νὰ ἐντοπιστοῦν ὅλα τὰ χειρόγραφα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς, ἀναφέρεται ὅτι μόνον τρία χειρόγραφα ἀπόκεινται στὸ Princeton, οἱ άρ. Garrett 5, 14 καὶ 16 (σ. 140 καὶ σ. 195 ἀντίστοιχα). Γιά τὸ χφ Garrett 5 ὁ 'Ατσαλος σημειώνει πὼς δὲν τὸ περιλαμβάνει στὸν κατάλογο τῶν ἀταύτιστων χειρογράφων κατὰ πόλεις καὶ βιβλιοθῆκες, ἐπεὶδὴ μετὰ τὴν Κοσίνιτσα περιῆλθε στὴ σκέπη τοῦ 'Αγίου 'Ανδρέα τοῦ 'Αθω· δὲν ἀναφέρει ὅμως στὴν ἴδια κατηγορία καὶ τὸν άρ. Garrett 6, ὁ ὁποῖος, ὅπως θὰ δοῦμε, ἀκολούθησε τὴν ἴδια πορεία.

3. Περιγραφή τοῦ χειρογράφου καὶ τοῦ περιεχομένου του βλ. στὸν Clark, ὁ.π., σσ. 71-73. Μὲ τὴν εὐκαιρία δύο ἐκθέσεων ποὺ ἔγιναν στὸ Princeton κυκλοφόρησαν κατάλογοι, ὅπου περιγράφονται ἀπὸ τὴν ὀπτική τῆς βυζαντινῆς τέχνης εἰκονογραφημένα ἑλληνικὰ χειρόγραφα. 'Ο πρῶτος εἶναι τὸ *Illuminated Greek Manuscripts from American Collections*, κατάλογος τῆς ἐκ-

βυζαντινής τέχνης και με δρᾶμα τὴν ἀποκατάσταση τῶν μωσαϊκῶν τῆς Ἀγίας Σοφίας στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Whittemore εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ τὸ 1920, γιὰ νὰ περιοδεύσει τὰ Βαλκάνια καὶ νὰ γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ τὰ δείγματα τῆς βυζαντινῆς τέχνης ποὺ βρίσκονταν ἐκεῖ. Στὸ πλαίσιο, προφανῶς, αὐτῆς τῆς ἀποστολῆς φαίνεται πῶς εἶδε τὸ χειρόγραφο, ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ τέχνη τῶν μικρογραφιῶν του καὶ ἀποφάσισε νὰ τὸ φέρεי στὴν πατρίδα του⁴. Πρὶν περάσει στὰ χέρια τοῦ Whittemore, τὸ χειρόγραφο βρισκόταν στὴ ρωσικὴ σκῆπη τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα, στὸν Ἀθῶ⁵. Ἐκεῖ βρισκόταν τουλάχιστον ἀπὸ τὸ θέρος τοῦ 1886, ἀφοῦ τότε τὸ εἶδε στὴ σκῆπη ὁ C. R. Gregory καὶ τὸ κατέγραψε στὸ βιβλίον τοῦ *Textkritik des Neuen Testamentes*⁶.

Το χειρόγραφο ὥστόσο, πρὶν φτάσει στὸν Ἀθῶ, ἀνῆκε στὴ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς τῆς Κοσινίτσας, ὅπως μαρτυρεῖ τὸ κτητορικὸ σημείωμα ποὺ σώζεται ὡς σήμερα.

Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ φύλλου 164^v, με χέρι τοῦ 16ου (ῃ) αἰῶνα, εἶναι γραμμένο σὲ τρεῖς στίχους, με μαῦρο μελάνι, τὸ ἀκόλουθο σημείωμα:

*Τὸ παρὸν περικαλὲς βιβλίον ὑπάρχει τῆς σεβασμίας
καὶ ἱερᾶς π(α)τριαρχικῆς μονῆς Κοσσινίτζας τῆς [ὑπεραγ]ίας δεσποί-
νης ἡμῶν Θε(οτό)κου καὶ ἀχειροποιήτου ἡκόνοσ. ἀμήν.*

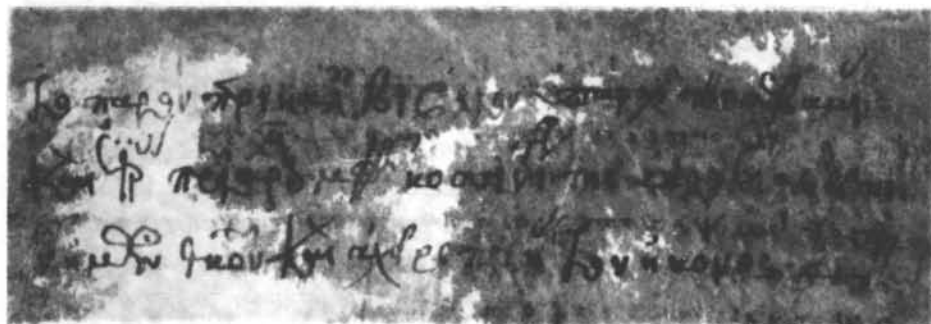
θεσης ποὺ ἔγινε τὴν ἀνοιχτὴ τοῦ 1973, γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὁ Kurt Weitzmann, καὶ τὸν ὁποῖο ἐπιμελήθηκε ὁ Gary Vikan. Στὸν κατάλογο τῆς ἐκθεσης αὐτῆς τὸ χφ Garrett 6 ἔχει τὸν ἀρ. 1. Τὴ σχετικὴ περιγραφή ἔχει κάνει ὁ Gary Vikan (σ. 52 κ.ε.) ἐνῶ γιὰ τὸ ἴδιο χειρόγραφο κάνει λόγο καὶ ὁ Robert Bergman (αὐτ., σ. 45 κ.ε.)· ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἐξώφυλλο τῆς ἐκδοσης κοσμεῖται με μίαν μικρογραφία αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου. Γιὰ μιὰ ἄλλη ἐκθεση, πάλι στὸ Princeton, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1986, ἐκδόθηκε ἀπὸ τοὺς Slobodan Ćurđić καὶ Archer St. Clair ὁ τόμος *Byzantium at Princeton*, Princeton 1986. Τόσο στὸ πρῶτο δημοσίευμα (σ. 52) ὅσο καὶ στὸ νεότερο τοῦ 1986 παρατίθεται πλούσια βιβλιογραφία γιὰ τὸ χφ Garrett 6 (σσ. 143-144· στὸ τελευταῖο, τὸ σχετικὸ ἄρθρο εἶναι τῆς Natalia Teteriatnikov).

4. Εἶναι ὥστόσο γνωστὸ ὅτι ὁ Whittemore δώρησε τὸ 1930 τὴν πλούσια βιβλιοθήκη του (20.000 τόμοι), γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἡ Βυζαντινὴ Βιβλιοθήκη τῆς rue de Lille, στὸ Παρίσι.

5. Στὴ σκῆπη τὸ χειρόγραφο ἔφερε τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ Ε'. Ἀπὸ τὴν ἴδια σκῆπη ὁ Whittemore πῆρε ἄλλα ἑξὶ χειρόγραφα, ποὺ πέρασαν στὸν Garrett· πρβ. M. Richard, *Répertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs*, Παρίσι 1958, σ. 42, καὶ M. Μανούσας, «Ἑλληνικὰ χειρόγραφα καὶ ἔγγραφα τοῦ Ἀγίου Ὁρους. Βιβλιογραφία», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 32 (1963) 382-383. Τὰ ἄλλα χειρόγραφα τῆς σκῆπης τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα ποὺ ἀπέκτησε ὁ Whittemore ἔφεραν στὴ βιβλιοθήκη τῆς σκῆπης τοὺς ἀριθμοὺς 1, 3, 11, 705, 753 καὶ 1051. Σήμερα φέρουν τοὺς ταξινομικοὺς ἀριθμοὺς Garrett 1, 5, 8, 3, 2 καὶ 4 ἀντίστοιχα. Γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση καὶ ἄλλων χειρογράφων ἀπὸ τὴ σκῆπη τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα βλ. Λ. Πολίτης, «Χειρόγραφοι κώδικες ἐκ τῆς σκῆπης τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου», *Ἑλληνικά* 17 (1962) 340-346. Ὡς σημειωθεῖ ὅτι τὸ χφ Garrett 6 σώζει τὴ σφραγίδα τῆς σκῆπης ποὺ περιγράφει ὁ Πολίτης.

6. Τόμος 1, Λυψία 1900, 232, καὶ τ. 3, Λυψία 1909, 1112. Ἀπὸ τὰ χειρόγραφα ποὺ πῆρε ὁ Whittemore ἀπὸ τὴ σκῆπη τὰ ἑξὶ εἶναι τετραβάγγελα καὶ τὸ ἕβδομο παραξάποστολος· ὁ Gregory τὰ εἶχε δεῖ ἐκεῖ καὶ τὰ περιέγραψε ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς 047, 905, 906, 1528, 1530, 1799 καὶ Gregory-Dobschütz 2366. Πρβ. καὶ De Ricci-Wilson, ὁ.π., σσ. 865-866 καὶ Clark, ὁ.π., σ. 61.

Ἡ ἀνάγνωση τοῦ σημειώματος αὐτοῦ παρουσιάζει κάποιες δυσκολίες, καθὼς, ἀνάμεσα στοὺς στίχους του, διακρίνονται γράμματα τοῦ 12ου αἰώνα· ἡ πλημμελής λοιπὸν ἀνάγνωση αὐτοῦ τοῦ σημειώματος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἔχει

Τὸ κτητορικὸ σημείωμα τοῦ χφ Garrett 6 (φ. 164^ν).

ὡς τώρα ἐντοπιστεῖ ἡ παλαιότερη προέλευση τοῦ χειρογράφου. Ὁ Gregory, μὴ ἔχοντας κατανοήσει ἀπολύτως ὅσα ἀναφέρονται στὸ σημείωμα, πρόσθεσε στὴν περιγραφή τοῦ χειρογράφου Ε' τῆς σκῆτης: «Gehörte früher dem Metropolitan-Patriarchen in κοσσινιτς[α?], G.[regory], 24 Aug. 1886»⁷. Τὸ 1937 ὁ Kenneth Clark δημοσίευσε αὐτοῦσιο τὸ κτητορικὸ σημείωμα, ἀλλὰ ἀπὸ ἓνα λάθος στὴν ἀνάγνωση δὲν μπόρεσε οὔτε αὐτὸς νὰ κατανοήσει τὴν προέλευση τοῦ χειρογράφου. Διάβασε *πατριαρχείας ἀντὶ πατριαρχικῆς* καὶ ἀπέδωσε, προφανῶς παρασυρμένος ἀπὸ τὸν Gregory, καὶ αὐτὸς τὸ χειρόγραφο σὲ ἓναν πατριάρχη σημειώνοντας: «previously the property of the Metropolitan Patriarch of Kosinitza»⁸. Καὶ καθὼς εἶχε χαρακτηρίσει τὸ σημείωμα «non scribal», φαίνεται πὼς ἀποθάρρυνε τοὺς μετέπειτα μελετητὲς ποὺ δὲν ἐπιχείρησαν μιὰ νέα ἀνάγνωση ἀλλὰ ἐπανελάβαν τὴν ἴδια ἐκδοχή. Ἔτσι, στὸν κατάλογο τῆς συλλογῆς Garrett τῆς βιβλιοθήκης Firestone τοῦ Princeton σημειώνεται: «[it] belonged to the Metropolitan Patriarch at Cosinitza»⁹. Τὴν ἴδια διατύπωση ἐπανελάβαν καὶ οἱ De Ricci-Wilson τὸ 1935¹⁰ καὶ ὁ Gary Vikan τὸ 1973¹¹.

Ὡστόσο δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία γιὰ τὸ ἐπίθετο *πατριαρχικῆς* ποὺ ἀποδίδεται

7. "Ο.π., 1, 232 (ὑπὸ τὸν ἀρ. 906).

8. Ἡ ἀνάγνωση ποὺ δημοσίευσε ὁ Clark (δ.π., σ. 72) εἶναι ἡ ἑξῆς: *το παρον περικαλ[ες] βιβλιον υπαρχι της σεβασμιας και ιερας πατριαρχειας μονης κοσσινιτς[ης] της ... ημων θ[εοτο]-κου και αχειροποιητου ηκονος αμην*.

9. Εἶχα ἐντοπίσει τὴν παράδοξη αὐτὴ διατύπωση ὅταν συμβουλευτήκα τὸν κατάλογο κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μου στὸ Princeton τὸ 1989· ὅταν ἀργότερα μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ βεβαιωθῶ γιὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ κτητορικοῦ σημειώματος, με ἐπιστολή μου στὶς 12 Φεβρουαρίου 1991 πρὸς τὸν ἐπιμελητὴ τῶν χειρογράφων Jean F. Preston ἔκανα γνωστὴ τὴν ὀρθή, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀνάγνωση.

10. "Ο.π., σ. 866.

11. "Ο.π., σ. 52.

στη μονή. Δέν είναι μόνο η ανάγνωση που δέν αφήνει άλλα περιθώρια (ή κατάληξη χικής είναι γραμμένη πάνω από τὰ γράμματα *ap*)· είναι καί η ιστορία τῆς μονῆς που βεβαιώνει γι' αὐτό.

Τὸ μοναστήρι τῆς Κοσίνιτσας ἦταν ἀφιερωμένο στὴ Θεοτόκο τὴν «ἀχειροποίητο»¹² καὶ εἶχε ὑπαχθεῖ στὴ δικαιοδοσία τοῦ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ἀρχικὸ σιγίλλιο μὲ τὸ ὁποῖο τὸ μοναστήρι χαρακτηρίζοταν πατριαρχικὸ δέν σώζεται, πιθανότατα ὅμως πρέπει νὰ ἀναχθεῖ στὴ βυζαντινὴ περίοδο. Πάντως, στὰ σιγίλλια που ἐκδόθηκαν μετὰ τὴν «Ἀλωση ἡ μονὴ χαρακτηρίζεται ρητὰ πατριαρχική. Σὲ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Συμεὼν Α' μὲ χρονολογία 1474 διαβάζουμε: *Ἡ τῆς υπεράννου μου δεσποίνης τῆς Θεοτόκου σεβασμία πατριαρχικὴ μονὴ ἐπονομαζομένη Κοσίνιτζα, ἐξ οὗ δὴ γέγονε καὶ συνέστη, πατριαρχικὸν ἦν σταυροπήγιον*¹³. Ἀλλὰ καὶ στὰ σιγίλλια τῶν διαδόχων τοῦ Συμεὼν τὸ μοναστήρι ὀνομάζεται πατριαρχικόν. Τὸ 1477, στὸ σιγίλλιο τοῦ Μαξίμου Γ' διαβάζουμε: *τῆς σεβασμίας πατριαρχικῆς μονῆς ... τῆς Κοσινίτσης*, τὸ 1567 ὁ Μητροφάνης Γ' ἀναφέρεται στοὺς μοναχοὺς που ζοῦν *ἐν τῇ σεβασμίᾳ καὶ ἀγίᾳ πατριαρχικῇ μονῇ*, ἐνῶ λίγο ἀργότερα, τὸ 1573, ὁ Ἱερεμίας Β' ἐκδίδει σιγίλλιο γιὰ τὴν *ἱερὰν καὶ πατριαρχικὴν μεγάλην μονήν*. Ἀκόμα, ὁ Γαβριὴλ Γ' τὸ 1707 ἐκδίδει σιγίλλιο ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου.

Εἶναι φανερό λοιπὸν πῶς τὸ σημερινὸ χειρόγραφο Garrett 6 τοῦ Princeton ἀνῆκε στὴ μονὴ τῆς Κοσίνιτσας, στὴ βιβλιοθήκη τῆς ὁποίας βρισκόταν ὡς τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα.

Ἐνα σημείωμα που σώζεται σὲ ἓνα ἄλλο χειρόγραφο μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διατυπώσουμε μίαν ὑπόθεση γιὰ τὸ πῶς ἔφτασε τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀπὸ τὸ Παγγαῖο στὸν Ἀθῶ. Στὸ φ. 12^ν τοῦ σημερινοῦ χφ Garrett 5, που προέρχεται ἀπὸ τὴ μονὴ Κοσίνιτσας καὶ βρέθηκε καὶ αὐτὸ στὸν Ἀθῶ, στὴ σκῆτη τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα, ὑπάρχει ἓνα σημείωμα γραμμένο στὰ βουλγαρικά που ἀναφέρει ὅτι τὸ χειρόγραφο τὸ πρόσφεραν οἱ μοναχοὶ τῆς Κοσίνιτσας τὸ 1879 στὸν ἄνθρωπο που εἰκονογράφησε τὸ μοναστήρι τους καὶ που ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τῆς

12. Τὴν προσωνομία ἀπέκτησε τὸ μοναστήρι ἀπὸ τὴν «ἀχειροποίητη» εἰκόνα τῆς Θεοτόκου που ὑπῆρχε ἐκεῖ. Στὸ χφ 303 τῆς μονῆς (κατὰ τὴν ἀρίθμηση Παπαδόπουλου-Κεραμέα· σήμερὰ τὸ χφ βρίσκεται στὴ Σόφια, στὸ Κέντρο Dujčev, μὲ τὸν ἀρ. 302) σώζεται τὸ κείμενο τοῦ ἱερομονάχου πρωτοσυγκέλλου Χρυσάνθου περὶ τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς («τῆς ἐπικεκλημένης θαύματος τῆς πανσέπτου ἀχειροποιήτου καὶ θαυματουργοῦ εἰκόνης τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου» (βλ. Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Παγγαίου ὁρους μονῆς Κοσινίτζης», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος*, Παράρτημα τ. 17, 1886, 14)· ἐνδεικτικὰ ἀκόμα, βλ. στὸ χφ 3 (Dujčev 210) σημείωμα τοῦ δωρητῆ τοῦ χειρογράφου που τὸ ἀφιέρωνε «τῇ Παναγίᾳ μου τῇ ἀχειροποιήτῳ» (Λ. Πολίτης, «Ἐκθεση καὶ Ὑπόμνημα γιὰ τὰ χειρόγραφα «Σερρών»», *Ἑλληνικά* 40, 1989, 377). Τὴν παράδοση τῆ σχετικῆς μὲ τὴ δημιουργία τῆς «ἀχειροποιήτης» εἰκόνας ἀφηγεῖται ὁ ἀρχιμανδρίτης Δαμασκηνὸς Μοσχόπουλος στὴ μελέτη του *Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοίνισσης, μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ περὶ αὐτῆς πόλεων καὶ χωρῶν*, Κωνσταντινούπολη 1896, σσ. 21-22.

13. Τὰ πατριαρχικά σιγίλλια που ἀναφέρονται στὸ μοναστήρι τὰ ἔχει ἐκδώσει ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὁ.π., σσ. 17-24.

ρωσικής αυτής σκήτης. Κάτω από το σημείωμα υπέγραψε ο ηγούμενος Νικηφόρος και οι μοναχοί της Κοσίνιτσας¹⁴. Πραγματικά, από την ιστορία της μονής είναι γνωστό ότι το 1858, επί ηγουμένης 'Αζαρία, άρχισαν έργασίες για την ιστόρηση του ναού από τον μολδαβό άγιογράφο Ματθαίο, τον θεσσαλονικέα Νικόλαο και τον άθωνίτη μοναχό 'Ανανία¹⁵. Οι έργασίες φαίνεται πως κράτησαν άρκετά, και, όταν έφτασε η στιγμή της αποπληρωμής, ο νέος ηγούμενος Νικηφόρος βρήκε αυτόν τον τρόπο για να έξοφλήσει το χρέος της μονής. 'Ο άρχιμανδρίτης Δαμασκηνός Μοσχόπουλος, που ήταν βιβλιοθηκάριος στο μοναστήρι της Κοσίνιτσας και είναι πολύ πιθανό να γνώριζε προσωπικά τί είχε συμβεί τότε, αναφέρει ότι δύο μεμβράνινα εύαγγέλια του 9ου αιώνα δόθηκαν το 1881 «επί ανταλλαγή» στη σκήτη του 'Αγίου 'Ανδρέα¹⁶. Το ένα ήταν, σύμφωνα με το παρπάνω σημείωμα, το σημερινό Garrett 5· ίσως το δεύτερο να ήταν το Garrett 6.

'Η «άνταλλαγή» αυτή, που είχε ως αποτέλεσμα την απομάκρυνση των δύο χειρογράφων από την Κοσίνιτσα, στάθηκε η αιτία για το ότι και στα δύο σώζονται ανέπαφα τα κτητορικά τους σημειώματα. 'Αν είχαν μείνει στη βιβλιοθήκη του μοναστηριού, το πιο πιθανό είναι πως τα σημειώματα αυτά θα είχαν κοπεί, ή πως θα είχαν σβηστεί οι λέξεις που πρόδιδαν την προέλευση από την Κοσίνιτσα· θα είχαν δηλαδή την τύχη των περισσότερων κτητορικών σημειωμάτων που υπήρχαν στα χειρόγραφα που αποσπάστηκαν το 1917 από τα μοναστήρια της Κοσίνιτσας και του Τιμίου Προδρόμου: τα σημειώματα αυτά άλλωστε ήταν ή καταστράφηκαν για να μην προδώσουν την προέλευση των χειρογράφων¹⁷.

Κέντρο Νεοελληνικών 'Ερευνών
'Εθνικό 'Ιδρυμα 'Ερευνών

ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

14. Την άγγλική μετάφραση του βουλγαρικού σημειώματος, σε έλεύθερη απόδοση, δημοσίευσε ο Clark, ό.π., σσ. 69-70: «This Gospel is presented to the Skete of St. Andrew, the apostle, of the Russian Serai monastery in the Holy Mountain. This Gospel is sewn in leather or parchment, is presented lovingly from among our brotherhood of the Koshhtinsky monastery of the Mother of God to the iconographer of the Serai Russian brotherhood in the year 1879, the month of September 26, by Macedon of the Drama Eparchy in the county of Zakhna. Ο καθηγούμενος της Ιερας Μονης εικοσιφοινησης Νικηφορος και οι συν εμοι εν Χριστω αδελφοι».

15. Βλ. στο Γεώργιος Χατζηκυριακού, *Σκέψεις και έντυπώσεις έκ περιοδείας ανά την Μακεδονία (1905-1906)*, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 104.

16. 'Ο.π., σ. 55. 'Ας σημειωθεί ότι τα χφ Garrett 5 και 6 είναι και τα δύο εύαγγέλια, μεμβράνινα· οι μικρογραφίες του 9ου αιώνα που κοσμούν το χφ Garrett 6 πιθανόν να παρέσυραν στη χρονολόγηση όλόκληρου του χειρογράφου στον αιώνα αυτόν.

17. Στα περισσότερα χειρόγραφα που βρίσκονται σήμερα στο Κέντρο Ivan Dujčev τα κτητορικά σημειώματα εμφανίζουν τέτοιου είδους φθορές, όπως διαπίστωσα σε επίτοπια έρευνα, που την διευκόλυνε η προθυμία του προσωπικού του Κέντρου. Βλ. και όσα αναφέρει για το θέμα αυτό ο Β. 'Ατσαλος στην εισήγηση που παρουσίασε στην στρογγυλή τράπεζα που οργανώθηκε στο έρευνητικό αυτό κέντρο της Σόφιας το καλοκαίρι του 1990 («Les mss grecs de la collection du Centre de Recherches Ivan Dujčev», *Actes de la table ronde*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 67).

M. PAÏZI-APOSTOLOPOULOU, *Encore un manuscrit du fonds de Kosinitza*. — Il est bien connu que trois manuscrits de Princeton (les mss Garrett 5, 14 et 16) proviennent de la bibliothèque du monastère de Kosinitza, près de Drama.

La provenance d'un quatrième manuscrit du même fonds est l'objet de cette étude: le Garrett 6, qui vers la fin du XIXe siècle se trouvait au couvent St. André du Mont Athos, provient aussi de la bibliothèque du monastère de Kosinitza. Or, le fruit de cette recherche nous permet d'ajouter un chaînon de plus au fonds initial de la bibliothèque du monastère.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ
ΤΟΥ 42ου ΤΟΜΟΥ

A') ΜΕΛΕΤΕΣ

K. A. Βαβοῦσκος, Δημήτριος Α', 'Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, 1914-1991 (Νεκρολογία)	Σελ.	9-12
N. Lewis, The Governor's Edict at Aizanoi	»	15-20
B. Ἀτσαλός, Η φόρμουλα ὁ γράφων παραγράφει στα ελληνικά χειρόγραφα	»	21-59
Π. Α. Ἀγαπητός, Ἡ ἔμμεση παράδοση τοῦ δημώδους μυθιστορήματος <i>Λιβιστρος καὶ Ροδάμη</i>	»	61-74
O. L. Smith, Some Features of Structure and Narrative in the <i>Byzantine Achilleid</i>	»	75-94
Σ. Κοτζάμπαση, Ανέκδοτα τροπάρια του Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου	»	95-102
I. E. Στεφανής, Πέντε ανέκδοτες ἐπιστολές τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλέως	»	103-113
Γ. Μ. Παράσογλου, Η αρχαιότερη δημώδης μετάφραση των <i>Χαρακτήρων</i> του Θεοφράστου	»	115-133
K. Καραποτόγλου, Ἐτυμολογικὲς παρατηρήσεις στὸ Λεξικὸ τῶν ἀρχαῖσμων τοῦ Ν. Π. Ἀνδριώτη	»	135-156
E. Tsitsibakou - Vasalos, Stesichorus, <i>Geryoneis</i> S 11.5-26: The Dilemma of Geryon	»	245-256
P. Ζαμάρο, Ἀντιστροφή πραγμάτων καὶ μεταβολὴ στὴ <i>Μήδεια</i> τοῦ Εὐριπίδου	»	257-278
E. Kapetanopoulos, The <i>strategia</i> in Athens after A.D. 250	»	279-290
Σ. Κοτζάμπαση, Ἐνας ανέκδοτος λόγος του Νικηφόρου Χρυσοβέργη στον Κωνσταντῖνο Μεσοποταμίτη	»	291-301
A. Tsakmakis, Ein unbekannter Text des Theodoros Rendios über die Komödie	»	303-316
C h. Karanassios, Bericht über die griechischen Handschriften in Ankara und Bemerkungen zu den Codd. ΕΦΣΚ 10, 62 und 132	»	317-327
E. Φιλόκυπρου, Ο διάλογος των αφηγητῶν στο <i>Διπλό Βιβλίο</i> του Δημήτρη Χατζή	»	329-339
'Α π. Ε. Βακαλόπουλος, Νέες πληροφορίες γιὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως στὴν Πελοπόννησο, ἀντλημένες ἀπὸ τρεῖς ἐκθέσεις τοῦ γεν. προξένου τῆς Ρωσίας στὴν Πάτρα	»	341-349

B') ΣΥΜΜΙΚΤΑ

J. H. Barkhuizen, The «New Song» as Traditional Biblical and Patristic Motif in Romanos the Melodist. I. Δ. Πολέμης, Διορθώσεις σὲ βυζαντινὰ κείμενα. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Ἀταίριαστος (Παπαδιαμάντης 4.238.26). Ν. Ταχινόσλης, Παρατηρήσεις σε νεοελληνικά ἐπώνυμα.	»	157-180
Η λ. Σ. Σπυρόπουλος, Αριστοφάνους Ὀρνίθες 879. B. Hendrickx, Qui sont les θεληματάριοι de 1261? Αιμ. Δημ. Μαυρουδής, Η Ἐξήγησις τῆς Ἰλιάδος του Ἰωάννη Τζέτζη καὶ τα Σχόλια D στὴν Ἰλιάδα. Δαν. Ι. Ιακώβ, Καλβικά σημειώματα.	»	351-375

Γ') ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

»	181-232
»	377-431
Νεκρολογία	» 433-437
Résumés - Περιλήψεις	» 233-235
»	439-443